

УДК 159.955.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.51.2023-1.10>

МАЗЯР Олег – доктор психологічних наук, доцент, професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Вел. Бердичівська, 40, Житомир, Україна, індекс 10008 (mazuar.oleg2015@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>

СМИСЛОВА ІМІТАЦІЙНІСТЬ У ПРОЦЕСІ МИСЛЕННЯ

Анотація. Мета роботи – встановити емпіричний зв'язок смислової імітаційності з окремими характеристиками мислення осіб юнацького віку. Смислова імітаційність є факультативним феноменом дискурсу. За допомогою імітації мислення іншого (парафраза) суб'єкт намагається виходити з тупиків власного дискурсу, перефразувати думку іншого з метою поліпшення її розуміння. Парафраза зв'язує мислительний процес, який повинен бути неперервним, але без додаткового й оновленого значення. У дослідженні використано авторську «Методику текстових розривів». Вибірку склали 61 особа юнацького віку. Досліджуваним пропонувався текст, в якому пропущеними є всі парні речення. Завдання полягало у складанні оповідання, яке має смисл. Після виконання завдання відбувається оцінка складених речень. Зокрема, виокремлювалися речення, які були кваліфіковані як парафраза попереднього або наступного авторського речення. Аналіз результатів дослідження полягає у тому, щоби з'ясувати властивості смислової імітації. Такими властивостями є: 1) зниження сформованості смислу оповідання в цілому та в кожній його частині (на підставі кореляційного та лінійного регресійного аналізу); 2) слабкий прямий кореляційний зв'язок зі зразками алогічної (суперечливої) (0,18) та аморфної (невизначеної) (0,17) думки досліджуваних, а також обернений кореляційний зв'язок із кристалізованими (-0,37) та логічними (-0,31) варіантами смислу. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що проаналізовано конструкт «смислова імітаційність» та емпірично визначено його місце у процесі мислительної діяльності. Висновками є положення, відповідно до яких смислова імітаційність повинна розглядатися як прояв дискретної неспроможності сформулювати смисловий зв'язок. Це є тактична альтернатива смисловим пропускам. Очевидно, її мета полягає у спробі перефразувати умову задачі таким чином, щоби вона стала вихідною для подальшого мислительного процесу.

Ключові слова: мислення, смисл, імітація, смислова імітація, парафраза.

MAZIAR Oleh – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor (former) of the Department of Social and Practical Psychology, Zhytomyr Ivan Franko State University, 40, B. Berdichevskaya Str., Zhitomir, Ukraine, 10008 (mazuar.oleg2015@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>

SEMANTIC IMITABILITY IN THE PROCESS OF THINKING

Abstract. The purpose of the work is to establish the empirical connection between semantic imitability and certain characteristics of the adolescents' thinking. Semantic imitability is an optional phenomenon of discourse. With the help of imitation of another person's thinking (paraphrase), the subject tries to get out of the dead ends of his own discourse, to paraphrase another person's opinion in order to improve its understanding. A paraphrase creates connections in a thinking process that should be continuous, but without any additional or new meaning. The author's "Method of text breaks" was used in the research. The sample consisted of 61 adolescents. The participants of the research were offered a text in which all paired sentences were omitted. The task was to create a story that makes sense. After completing the task, the sentences have been assessed. In particular, the sentences that have been qualified as a paraphrase of the previous or the following author's

sentence were singled out. Analysis of the research results aims at finding out the properties of semantic imitation. Such properties include 1) a decrease in the formation of the meaning of the story as a whole and in each of its parts (on the basis of correlation and linear regression analysis); 2) a weak direct correlation with samples of illogical (contradictory) (0.18) and amorphous (indeterminate) (0.17) opinion of the subjects, as well as an inverse correlation with crystallized (-0.37) and logical (-0.31) variants of meaning. The scientific novelty of the research shall be in the fact that the construct "semantic imitability" was analyzed and its place in the process of thinking activity was empirically determined. The conclusions are the provisions according to which semantic imitability should be considered as a manifestation of a discrete inability to form a semantic connection. This is a tactical alternative to semantic omissions. Obviously, its purpose is to try to rephrase the condition of the problem in such a way that it becomes the starting point for the further thinking process.

Key words: *thinking, meaning, imitation, semantic imitation, paraphrase.*

Постановка проблеми. Проблема мислення вважається найбільш складною у психології, надто у ситуації реплікаційної кризи (Flora, 2020, 318–330; Open Science Collaboration, 2012; Open Science Collaboration, 2015). Процес мислення є неоднорідним і нерівномірним, що обумовлює труднощі фіксації та диференціації смислової продукції. У певних часових відтинках мислення можна вважати чітким, ясним, простежується дотримання законів формальної логіки; натомість в інших випадках відбувається втрата ясності думки, смисл стає розмитим, багатозначним (Мазяр, 2020). Відтак постає завдання дослідити закономірності мислительного процесу, які пояснювали би його результативність.

Аналіз досліджень. Сучасні дослідження виявляють непослідовність мислення (Petrović, Žeželj, 2022, с. 463–475), його нелінійність (Acar, Runco, 2019, с. 153–158), суперечність (Као, 2023), численні відволікання (Zeitlen, Silvia, Kane, Beaty, 2022). У теоретико-методологічному аспекті виникають труднощі кваліфікації мислення, адже ускладнюється спроможність «підведення його під один знаменник» без втрати його динаміки (Мазяр, 2020, с. 175–192). Можливо, тому процесуальні характеристики мислення дослідниками переважно не завважається, а здебільшого аналізується кінцевий результат: суб'єкт вирішив чи не вирішив задачу, як швидко вирішено задачу, які допоміжні матеріали використано, який спосіб аналізу задачі. Постає необхідність вивчати процесуальні феномени мислення, які виявляються у зв'язку з рештою характеристик. Однією з них стає неспроможність продукувати оригінальність думки, що об'єктивується у смисловій імітаційності (парафразі). Смислова імітаційність як психолінгвістичний феномен не має помітного дослідницького інтересу. Причина у тому, що смислова імітаційність не визначає результативність мислення. Вона його побічний продукт, який у ліпшому випадку фіксується у примітках протоколу дослідження як «засміченість» мислення.

Мета – встановити емпіричний зв'язок смислової імітаційності з окремими характеристиками мислення осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. Розроблену авторську «Методику текстуальних розривів» можна віднести до переліку діагностичних методів текстового аналізу мислення (Dumas, Organisciak, Doherty, 2021, с. 645–663), яка покликана вивчати його процесуальні властивості. Одна з таких властивостей – смислова імітація під час формування логіки тексту. З дослідницькою метою створено оповідання з 30 речень. Пропуски парних речень не дозволяють здогадатися про загальний авторський смисл. Сформульовані речення оцінюються з точки зору смислового зв'язку з попередніми та наступними реченнями.

У концептуальному розумінні смисловий зв'язок може відбуватися на п'яти рівнях: імітування, алогічності (суперечності), аморфності (невизначеності), логічності та ефазивності (кристалізованості). Під смисловим імітуванням мається на увазі дзеркальне (без смислових корективів) відбиття думки іншої особи. Це об'єктивується у парафразі. Суб'єкт не створює нову смислову конструкцію, а повторює ту, яку вже сформовано; не відбувається уточнення чи виразна корекція думки іншого.

У когнітивному аспекті імітаційність – повторення умов задачі без спроби запропонувати спосіб її розв'язання; у лінгвістичному аспекті йдеться про брак оригінальності значення через нерозуміння зв'язків і відношення слів; з формально логічної точки зору, це – максимально широке або яке не зазнало змін значення денотату; з позиції семіотики, – неспроможність диференціювати елементи та вимушене відтворення їхньої попередньої конфігурації.

Смислово імітаційність можна висловити виразом «те саме», однак при цьому може бути наявною непринципова семантична відмінність, яка шляхом переструктурування акцентує увагу на окремих деталях, перейменовує предикат. Вона тотожна явищу синонімії.

Смислова імітаційність, на нашу думку, виконує дві протилежні функції: 1) навмисна чи несвідома спроба здійснити смисловий пропуск, що спонукає співрозмовника безперешкодно розвивати думку; 2) небажання сприймати думку іншого, яку суб'єкт «повертає» назад, з якої той повинен починати дискурс. Другий варіант виразно представлений у дитячому передражнюванні іншого, тоді як перший свідчить про те, що суб'єкт не здатен парировати думку іншого, заперечити її. Це може бути наслідком того, що суб'єкт прагне бути точним у судженнях і нехтує можливістю помилитися (Moore, 2022), однак частіше, вочевидь, слід говорити про неспроможність здійснювати дискретну контрсугестивну дію у відповідь на сугестивний вплив. Іншими словами, у певній точці дискурсу у суб'єкта несформована думка щодо почутого.

«Методика текстуальних розривів» дозволяє моделювати ситуацію комунікації, де досліджуваний ніби разом із автором складають оповідання. Вони по чергово наповнюють його своїм смислом. Та оскільки авторські речення є незмінними, суб'єкт вимушений мислити у певних змістовних межах. Він підстроюється під запропонований смисловий вектор, хоча остаточний смисл тексту формує саме досліджуваний. Певною мірою це відбиває дослідницьку ситуацію, коли перед суб'єктом стоїть завдання продукувати концептуальні асоціації за умови наявності семантичного каркасу (Andrews-Hanna, Woo, Wilcox, Eisenbarth, Kim, Han, Losin, Wager, 2022, с. 628–642). Перед суб'єктом постає задача сформулювати смисл оповідання, але водночас немає єдиної відповіді щодо цього смислу. Для успішного виконання завдання він може виявляти смислово оригінальність.

У дослідженні взяла участь 61 особа юнацького віку від 17 до 20 років. Смисловий коефіцієнт складеного оповідання вираховувався за 5-бальною системою, де 1 бал – за смислово імітаційність, 2 бали – за речення, в яких представлена алогічність щодо попереднього або наступного речення, 3 бали – за смислово аморфність (невизначеність), 4 бали – за логічну послідовність, яка, втім, може не збігатися з авторською логікою, 5 балів – за речення, які містять кристалізовані смислові конструкції, що пропонують виразний оригінальний наратив.

Методологічна слабкість полягає у тому, що кваліфікація смислової якості залишається суб'єктивною. Ми виходимо з положення, що мислення може кваліфікуватися не з точки зору відповідності формально логічним операціям, а з суб'єктивних, які можуть мати відмінні траєкторії дискурсу (Мазяр, 2019, с. 237–244). Дослідником оцінюється спроможність певної траєкторії мислення представити смисловий продукт безвідносно до того, чи збігається він з авторським зразком.

За результатами дослідження, середньостатистичний рівень смислової імітаційності за кількістю речень становить 5%. При цьому явище смислової імітаційності зафіксовано тільки у 43% досліджуваних. У порівнянні з іншими типами смислових конструкцій імітаційність недостатньо виразна, факультативна; вочевидь, вона дискретно виконує допоміжні функції під час формування смислу. Можемо припустити, що смислова імітаційність стає альтернативою пропускам, які фіксуються у 2% речень і зустрічається у 15% досліджуваних.

Особи, які демонстрували смислово імітаційність, у середньому застосовували парафраз у 12,1% речень. При цьому стандартне відхилення (s) показників смислової імітаційності становило 7,8%; коефіцієнт варіації (v) – 65%; коефіцієнт осциляції – 214%. Для більшості досліджуваних імітаційність ставала одиничним випадком у процесі формування смислу (54%), двічі до неї вдавався 31% досліджуваних, що може вказувати на дискретний характер вияву феномену.

Всього зафіксовано 43 випадки смислової імітаційності. Якщо розглядати її динамічні аспекти, то на частину I тексту припадає 30% випадків парафразів, на частину II – 49%, на частину III – 21%. Інтерес становило питання, яким чином це позначалося на сформованості смислу в цілому та у кожній окремій частині тексту (табл. 1).

Назагал кореляційний зв'язок (r_{xy}) сформованості смислу та наявності імітаційності становить -0,64. Вочевидь, сильний обернений зв'язок вказує на те, що смислова імітаційність може бути наслідком труднощів у формуванні смислу. Лінійний регресивний аналіз вказує на достатньо виразний тренд до зниження сформованості смислу ($r^2 = 0,4051$) (рис. 1).

Таблиця 1

Рівень смислової сформованості

Показники рівня сформованості смислу	Частина тексту			Всього
	I	II	III	
Загальна вибірка	74,4 %	72,4 %	77,2 %	75 %
Особи, що використовують смислову імітаційність	69,6 %	61,2 %	70,4 %	67 %
Зниження рівня осмисленості тексту	4,8 %	11,2 %	6,8 %	8 %

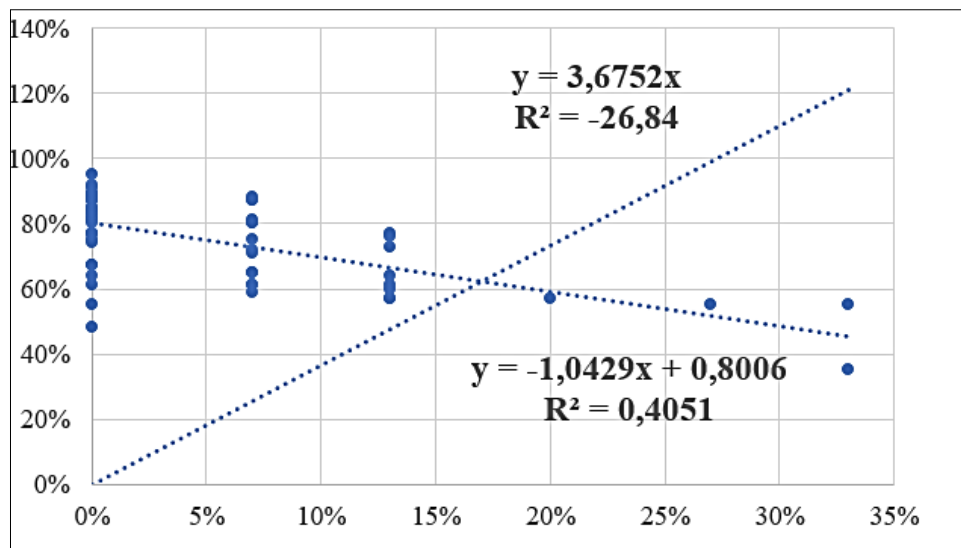

Рис. 1. Лінійний регресивний аналіз смислової імітаційності та сформованості загального смислу

З-поміж іншого, кореляційний зв'язок з явищем алогічності становить 0,18, зі смисловою аморфністю – 0,17, з логічністю – –0,31, зі смисловою кристалізованістю – –0,37. Отже, здатність продуктивно мислити (відповідно до законів формальної логіки) є оберненою, дарма що не надто потужною, щодо схильності вдаватися до імітаційності. Тобто імітація – це дискретний прояв слабкості мислительної діяльності. Ми припускаємо, що у випадках імітації йдеться про тактику виходу з мислительних тупиків. У такий спосіб суб'єкт ніби намагається перефразувати думку (умову задачі) у такий спосіб, щоби вона стала йому зрозумілішою.

Зауважимо, що зниження показників смислової сформованості у таких досліджуваних відбулося в усіх частинах тексту, порівняно найбільше – у частині II, де зафіксовано найвищий рівень імітаційності. Це явище можна пояснити змістовними особливостями тексту (нерівномірністю смислового навантаження, рівнем смислової прозорості), однак ми не виключаємо дії структурно-динамічного фактору: досліджуваному складно вийти на смислове плато, коли він може прогнозувати, як розгортатиметься дискурс надалі. Досліджуваний намагається «не зіпсувати» те смислове плато, яке пропонується автором. Крім того, це може бути пов'язано з утомою від інтелектуальної роботи. Проте значущих кореляційних зв'язків із часом роботи, зокрема уповільненим темпом діяльності, не встановлено.

Висновки. Смислова імітаційність є дискретним проявом слабкості мислительної діяльності та неспроможності сформулювати смисловий зв'язок між реченнями тексту. Це явище можна назвати факультативним у мислительній діяльності, що є певною альтернативою смисловим пропуском і не має стратегічного значення. Вочевидь, відбувається спроба перефразувати умову задачі, яка стане вихідною для подальшого мислительного акту, імітувати смислове плато іншої особи.

Перспективи подальшого дослідження. Уточнення потребують зв'язки смислової імітаційності з іншими типами смислових конструкцій, зокрема з реченнями, які можна вважати концептуальними для формування смислу. Більш докладного вивчення потребують динамічні аспекти імітації у різних вікових періодах.

Література

- Мазяр О.В.** Валідність психологічного дослідження: математика абсурду. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI : Психологія обдарованості. Випуск 15. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С. 237–244.
- Мазяр О.В.** Мовлення та мислення у концептуальних поглядах Л. С. Виготського. *Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука* : Збірник статей за редакцією М. В. Папучі. Випуск 2–3. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 175–192.
- Мазяр О.В.** Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2020. 332 с.
- Acar S., Runco M.A.** Divergent thinking: New methods, recent research, and extended theory. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2019. Vol. 13(2). P. 153–158.
- Andrews-Hanna J.R., Woo C.-W., Wilcox R., Eisenbarth H., Kim B., Han J., Losin E.A.R., Wager T.D.** The conceptual building blocks of everyday thought: Tracking the emergence and dynamics of ruminative and nonruminative thinking. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2022. Vol. 151(3). P. 628–642.
- Dumas D., Organisciak P., Doherty M.** Measuring divergent thinking originality with human raters and text-mining models: A psychometric comparison of methods. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2021, Vol. 15(4). P. 645–663.
- Flora D.B.** Thinking about effect sizes: From the replication crisis to a cumulative psychological science. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*. 2020. Vol. 61(4). P. 318–330.
- Kao C.-Y.** Examining the attribute inheritance in Janusian thinking: An intensional study on the mechanisms of combining opposite concepts. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2023. Jan 02.
- Moore D.A.** Overprecision is a property of thinking systems. *Psychological Review*. 2022. May 05.
- Open Science Collaboration. An Open, Large-Scale, Collaborative Effort to Estimate the Reproducibility of Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*. 2012. 7(6).
- Open Science Collaboration. Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*. 2015. 349(6251), aac4716. Doi: 10.1126/science.aac4716.
- Petrovic M.B., Žeželj I.** Thinking inconsistently: Development and validation of an instrument for assessing proneness to doublethink. *European Journal of Psychological Assessment*. 2022. Vol. 38(6), P. 463–475.
- Zeitlen D.C., Silvia P.J., Kane M.J., Beaty R.E.** The creative mind in daily life: How cognitive and affective experiences relate to creative thinking and behavior. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2022. Dec. 15.

References

- Maziar O. V.** (2019). Validnist psihologichnogo doslidzhennja: matematyka absurdu [Validity of psychological research: the mathematics of the absurd]. *Aktualni problemy psihologii : zbirnyk naukovykh prac Instytutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukrainy*. – Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Issue VI (15). Kyiv-Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 237–244 [in Ukrainian].
- Maziar O. V.** (2020). Movlennja ta myslennja u konceptualnyh pogljadah L. S. Vygotskogo [Speech and thinking in the conceptual views of L. S. Vygotsky]. *Psihologija ljudy ny: L. S. Vygots'kyj ta suchasna nauka* : Zbirnyk statej za redakcijeju M. V. Papuchi. – Human psychology: L. S. Vygotsky and modern science: A collection of articles edited by M. V. Papuchi. Issue 2–3. Nizhyn : NDU im. M. Gogolja. pp. 175–192 [in Ukrainian].
- Maziar O. V.** (2020). Osobystisnyj dysonans: systemnyj analiz. [Personal dissonance: a systemic analysis]. Zhytomyr : Vydavec O. O. Jevенок. 332 s. [in Ukrainian].
- Acar S., Runco M.A.** (2019). Divergent thinking: New methods, recent research, and extended theory. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(2), pp. 153–158.
- Andrews-Hanna J.R., Woo C.-W., Wilcox R., Eisenbarth H., Kim B., Han J., Losin E.A.R., Wager T.D.** (2022). The conceptual building blocks of everyday thought: Tracking the emergence and dynamics of ruminative and nonruminative thinking. *Journal of Experimental Psychology: General*, 151(3), pp. 628–642.
- Dumas D., Organisciak P., Doherty M.** (2021). Measuring divergent thinking originality with human raters and text-mining models: A psychometric comparison of methods. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 15(4), pp. 645–663.
- Flora D.B.** (2020). Thinking about effect sizes: From the replication crisis to a cumulative psychological science. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 61(4), pp. 318–330.
- Kao C.-Y.** (2023, Jan 02). Examining the attribute inheritance in Janusian thinking: An intensional study on the mechanisms of combining opposite concepts. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.
- Moore D.A.** (2022, May 05). Overprecision is a property of thinking systems. *Psychological Review*.
- Open Science Collaboration. (2012). An Open, Large-Scale, Collaborative Effort to Estimate the Reproducibility of Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6).

-
- Open Science Collaboration. (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349(6251), aac4716.
- Petrovic M.B., Žeželj I.** (2022). Thinking inconsistently: Development and validation of an instrument for assessing proneness to doublethink. *European Journal of Psychological Assessment*, 38(6), pp. 463–475.
- Zeitlen D.C., Silvia P.J., Kane M.J., Beaty R.E.** (2022, Dec. 15). The creative mind in daily life: How cognitive and affective experiences relate to creative thinking and behavior. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.